

УДК 321.12

Карпов Н. С., професор кафедри кримінального процесу НАВС;

д.ю.н., професор

Щерба В. М., здобувач кафедри кримінального процесу НАВС

Правовий статус присяжного

В даній статті проведено аналіз юридичної літератури та положень нормативно-правових актів даної проблематики. Також розроблені ґрунтовні пропозиції та висновки, щодо правового статусу присяжного.

Ключові слова: суд присяжних; статус; права; обов'язки; гарантії; відповідальність.

В данной статье проведен анализ юридической литературы и положений нормативно-правовых актов данной проблематике. Также разработаны обстоятельные предложения и выводы, относительно правового статуса присяжного.

Ключевые слова: суд присяжных; статус, права, обязанности; гарантии, ответственность.

This article analyzes the legal literature and provisions of legal acts of the problem. Also prepare a detailed proposal and conclusions concerning the legal status of a juror.

Keywords: trial by jury, the status, rights, responsibilities, guarantee, liability.

Актуальність теми. У ч.4 ст.124 Конституції України проголошено, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних. «Забезпечення їх участі у функціонуванні органів судової влади є ознакою демократичності, являє собою один із заходів соціального контролю за законністю і справедливістю діяльності суддів» [1, с.208].

Згідно з ч.2 ст.383 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), суд присяжних утворюється при місцевому загальному суді першої інстанції. Кримінальне провадження щодо злочинів, за вининення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється за клопотанням обвинуваченого судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних щодо всіх обвинувачених, якщо хоча б один із них заявив клопотання про такий розгляд (ч.3 ст.31 КПК).

Виклад основного матеріалу. Здійснення кримінального провадженні в суді присяжних регламентується ст.ст.383-391 глави 30 КПК. У цих статтях мова йде про: порядок провадження в суді присяжних; роз'яснення права на суд присяжних; виклик присяжних; права і обов'язки присяжного; відбір присяжних у суді; приведення присяжних до присяги; недопустимість незаконного впливу на присяжного; усунення присяжного; порядок наради і голосування в суді присяжних.

Стан дослідження. Після прийняття нового КПК деякі аспекти здійснення правосуддя судом присяжних вже розглядали С.В. Оверчук, Т.В. Омельченко, С.В. Прилуцький, В.І. Теремецький, В.М. Тертишник, А.А. Черечук, В.В. Чернєй, Є.А. Чорнобай та інші науковці. Однак питання про статус присяжного ще залишається недостатньо дослідженим. Його розгляд є метою цієї статті.

На наше переконання, структуру правового статусу присяжного складають такі елементи: 1) права; 2) обов'язки; 3) гарантії; 4) відповідальність.

Першим елементом статусу присяжного є його права. Вони визначені у ч.1 ст.386 КПК. Присяжний має право: 1) брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів

у судовому засіданні; 2) робити нотатки під час судового засідання; 3) з дозволу головуючого ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються; 4) просити головуючого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа. Стаття 386 КПК визначає лише процесуальні права присяжного у кримінальному провадженні. «Матеріальні права присяжних не є предметом цієї статті»[2, с.694].

Присяжний має і деякі інші права. Наприклад, право на забезпечення безпеки у разі наявності реальної загрози його життю, здоров'ю, житлу чи майну. Для забезпечення безпеки присяжного, недоторканності майна, а також збереження його майна можуть застосовуватися заходи, передбачені ст.5 Закону України від 23 грудня 1993р. «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», а саме: 1) особиста охорона, охорона житла та майна; 2) видача зброї, засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; 3) встановлення телефону за місцем проживання; 4) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; 5) тимчасове розміщення у місцях, що забезпечують безпеку; 6) забезпечення конфіденційності даних про об'єкти захисту; 7) переведення на іншу роботу, направлення на навчання, заміна документів тощо.

У ч.3 ст.62 Закону України від 7 липня 2010р. «Про судоустрій і статус суддів» (далі – Закон) встановлено, що за обґрунтованим клопотанням присяжного заходи безпеки щодо нього можуть уживатися і після закінчення виконання обов'язків зі здійснення правосуддя.

Окремо слід зупинитися на розгляді права присяжного, зазначеного у п.1 ч.1 ст.386 КПК. У юридичній літературі відмічається, що право присяжного брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні проявляється у його можливості на стадії судового провадження з'ясувати обставини, що відповідно до ст.91 КПК підлягають доказуванню. «Також присяжний згідно зі ст.94 цього Кодексу за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом оцінює кожний доказ з точки зору належності, допустимості й взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення»[3, с.709-710].

Науковці зазначають, що «на відміну від класичної моделі суду присяжних, присяжний за законодавством України є активним учасником у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні. Так, присяжний бере участь шляхом голосування у вирішенні питань всім складом суду (наприклад, щодо обсягу доказів, які будуть досліджуватися»[4, с.175].

Необхідно акцентувати увагу на тому, що приймаючи участь у дослідженні доказів у судовому засіданні, присяжні не вирішують самостійно питання про винуватість або невинуватість обвинуваченого. Відповідно до ч.3 ст.383 КПК усі питання, пов'язані з судовим розглядом, професійні судді і присяжні вирішують спільно, за винятком розгляду заявлених під час проведення засідань клопотань про обрання або зміну запобіжного заходу.

Більшість науковців критично оцінюють встановлений КПК порядок, що професійні судді та присяжні мають спільно вирішувати усі питання, пов'язані з судовим розглядом.

Так, наприклад, В.М. Тертишник відмічає, що ніякого «самостійного рішення (вердикту) присяжні, за такої концепції, не приймають, а отже – практично не відповідають ні за долю справи, ні за свої рішення. Пропонуючи ж їм спільно з суддями вирішувати всі питання судочинства законодавець торує шлях до колективної безвідповідальності як самих присяжних, так і судів-професіоналів, котрі, за таких умов, свої помилки і зловживання можуть «списувати» на недосвідчених присяжних. Такі присяжні можуть легко стати ширмою судового безглуздя» [5, с. 145].

Є.А. Чорнобай наголошує на тому, що за існуючої «..моделі організації альтернативної форми судочинства це вже не суд присяжних, адже за сформованою практикою присяжні засідателі повинні одноособово приймати рішення по справі, без втручання професійного судді, а останній має лише одягнути рішення народних представників у правову форму» [6, с. 587].

У КПК тих країн, де передбачений суд присяжних, по іншому регулюється питання з прийняттям присяжними рішення за результатами дослідження ними доказів у судовому засіданні.

Так, наприклад, відповідно до ст. 334 КПК Російської Федерації під час судового розгляду присяжні засідателі вирішують тільки ті питання, які передбачені пунктами 1, 2 та 4 ч. 1 ст. 299 цього Кодексу. Тобто, вони повинні у нарадчій кімнаті дати відповідь на такі питання: 1) чи доведено, що мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується підсудний; 2) чи доведено, що це діяння вчинив підсудний; 3) чи винен підсудний у вчиненні злочину. Згідно з ч. 2 ст. 343 КПК Російської Федерації, обвинувальний вердикт вважається прийнятим, якщо за стверджуючи відповіді на кожне з цих питань проголосувало більшість присяжних засідателів [7].

На наш погляд, у чинному КПК також необхідно так регламентувати порядок провадження у суді присяжних, щоб за результатами дослідження доказів у судовому засіданні присяжні постановляли у нарадчій кімнаті вердикт про винуватість або невинуватість обвинуваченого. Питання про кримінальне покарання або про виправдання особи має вирішуватись професійним суддею у вирокі.

Другим елементом правового статусу присяжного є його процесуальні обов'язки, які визначені у ч. 2 ст. 386 КПК. Присяжний зобов'язаний: 1) правдиво відповісти на запитання голоуючого і учасників судового провадження щодо можливих перешкод, передбачених цим Кодексом або законом, для його участі в судовому розгляді, його стосунків з особами, які беруть участь у кримінальному провадженні, що підлягає розгляду, та поінформованості про його обставини, а також на вимогу голоуючого подати необхідну інформацію про себе; 2) додержуватися порядку в судовому засіданні і виконувати розпорядження голоуючого; 3) не відлучатися із залу судового засідання під час судового розгляду; 4) не спілкуватися без дозволу голоуючого з особами, що не входять до складу суду, стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього; 5) не збирати відомості, що стосуються кримінального провадження, поза судовим засіданням; 6) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків.

Обов'язки присяжного викладено у ч. 2 ст. 386 КПК однозначно і особливого роз'яснення вони не потребують. Разом з тим деякі науковці слушно відмічають, що «в аспекті їх змісту виникає зустрічне запитання до законодавця – як проконтролювати

дотримання зобов'язань, зазначених у пунктах 4-6 ч.2 ст.386 КПК»[2, с.694].

Актуальним для розгляду є питання про права та обов'язки запасних присяжних. У юридичній літературі вірно відмічається, що вони виконують свої обов'язки як і основні присяжні, у порядку ч.2 ст.386 КПК [8, с.577].

«Що стосується реалізації процесуальних прав запасних присяжних, то вони не збігаються з правами основних. Зрозуміло, що при перебуванні запасних присяжних у судовому засіданні вони не можуть брати участь у дослідженні всіх відомостей і доказів, ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам та іншим особам, які допитуються. Запасні присяжні виконують тільки функцію «спостерігачів» у судовому засіданні, вони можуть робити нотатки під час судового засідання, а тому не можуть просити головуючого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час судового провадження, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів та ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа» [8, с.577].

Третім структурним елементом правового статусу присяжного є гарантії реалізації ним прав та виконання обов'язків. Ці гарантії поділяються на кримінально-процесуальні та матеріально-правові.

Кримінально-процесуальні гарантії передбачені КПК. Наприклад, однією гарантії прав присяжних є обов'язок головуючого: - роз'яснити права присяжним, а також умови їх участі в судовому розгляді (ч.2 ст.387 КПК); - надати допомогу присяжним у складенні судового рішення у випадку, коли серед більшості складу суду, яка ухвалила рішення, відсутні професійні судді (ч.5 ст.391 КПК). «Допомога головуючого має полягати у наданні юридичних роз'яснень з приводу оформлення рішення» [9, с.299]. Крім ч.5 ст.391 КПК, про виконання ним цього обов'язку вказано у п.11 інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 жовтня 2012р. №223-1446/0/4-12 «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» [10, с.95-112].

Матеріально-правові гарантії закріплені у ст.62 Закону. Так, у ч.1 цієї статті вказано, що присяжним за час виконання ними обов'язків у суді в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, виплачується винагорода. Їм відшкодовуються витрати на проїзд і наймання житла, а також виплачуються добові. Зазначені виплати здійснюються територіальними управліннями Державної судової адміністрації України за рахунок коштів Державного бюджету України. Дане питання регулюється постановою Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2002р. №1506 «Про затвердження Порядку виплати винагороди та відшкодування витрат на проїзд і наймання житла, виплати добових народним засідателям і присяжним за час виконання ними обов'язків у суді» [11].

Згідно з ч.2 ст.62 Закону, за присяжними на час виконання ними обов'язків у суді за місцем основної роботи зберігаються всі гарантії та пільги, передбачені законом. Час виконання присяжним обов'язків у суді зараховується до всіх видів трудового стажу. Звільнення присяжного з роботи або переведення на іншу роботу без його згоди під час виконання ним обов'язків у суді не допускається.

Відповідно до ч.3 ст.62 Закону на присяжних поширюються гарантії незалежності суддів, установлені законом, на час виконання ними обов'язків зі здійснення правосуддя.

Це означає, що присяжний у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежними від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Він здійснює

правосуддя на основі Конституції і законів України, керуючись при цьому принципом верховенства права. Втручання в діяльність присяжного щодо здійснення правосуддя забороняється і тягне за собою відповідальність, установлену законом. Присяжний не зобов'язаний давати жодних пояснень щодо суті розглянутих справ.

За прояв неповаги до присяжного, а також перешкоджання посадовою особою під будь-яким приводом явці до суду присяжного настає адміністративна відповідальність (ст.ст.185-3, 185-5 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

Кримінальна відповідальність настає за втручання в будь-якій формі у діяльність присяжного з метою перешкодити виконанню ним обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення, а також за погрозу вбивством, насильством або знищенням майна присяжного, умисне знищення або пошкодження його майна, вбивство або замах на вбивство присяжного у зв'язку з діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (ст.ст.376-379 Кримінального кодексу України).

У ч.3 ст.62 Закону зазначено, що на присяжних поширюються гарантії недоторканності суддів, установлені законом, на час виконання ними обов'язків зі здійснення правосуддя. Ці гарантії передбачені ст.48 Закону, а також п.3 ч.1 ст.481, ч.1 ст.482 КПК. Під час виконання вказаних обов'язків затримання присяжного або обрання стосовно нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту до ухвалення обвинувального вироку судом не може бути здійснено без згоди Верховної Ради України. Письмове повідомлення про підозру здійснюється присяжному виключно Генеральним прокурором України або його заступником.

Четвертим структурним елементом правового статусу присяжного є відповідальність. Вона може бути кримінальною та цивільно-правовою.

Якщо судом присяжних постановлено завідомо неправосудний вирок, присяжний підлягає притягненню до кримінальної відповідальності за ст.375 Кримінального кодексу України.

Цивільно-правова відповідальність присяжного може настати у тому випадку, якщо у результаті постановлення судом присяжних завідомо неправосудного вироку була засуджена невинна особа. Зі змісту ч.3 ст.1191 Цивільного кодексу України можна дійти висновку, що держава, відшкодувавши цій особі заподіяну шкоду, має право зворотної вимоги до присяжного у разі встановлення у його діях складу злочину за обвинувальним вироком, що набрав законної сили.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Теліпко В.Е. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Науково-практичний коментар / За ред. Молдавана В.В. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 528с.
2. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / За ред. О.А.Банчука, Р.О.Куйбіди, М.І.Хавронюка. – Х.: Фактор, 2013. – 1072с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С.В.Ківалов, С.М.Мищенко, В.Ю.Захарченко. – Х.: Одісей, 2013. – 1104с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т.2 / Є.М.Блажівський, Ю.М.Грошевой, Ю.М.Дьомін та ін.; за заг. ред. В.Я.Тация, В.П.Пшонки, А.В.Портнова. – Х.: Право, 2012. – 664с.
5. Тertiшник В.М. Суд присяжних за новим КПК України / В.М.Тertiшник // Кримінальне провадження: новаті процесуальної теорії та криміналістичної практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 18-19 квітня 2013 року; Таврійський нац. ун-т імені В.І.Вернадського. – Сімферополь: ДІАІАІ, 2013. – С.145-146.

6. Чорнобай Є.А. Суд присяжних в Україні: proetcontra / Є.А.Чорнобай // Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі: м-ли Всеукр. наук. - практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.). – Х.: ХНУВС, 2012. – С.585-587.

7. Уголовно-процесуальный кодекс Российской Федерации. - М.: Проспект, КНОРУС, 2009. – 224с.

8. Кримінальний процес: підручник /Ю.М.Грошевий, В.Я.Тацій, А.Р.Туманянц та ін.; за ред. В.Я.Тація, Ю.М.Грошевого, О.В.Капліної, О.Г.Шило. – Х.: Право, 2013. – 824с.

9. Лобойко Л.М. Кримінальний процес: Підручник. – К.: Істина, 2014. – 432с.

10. Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 жовтня 2012р. №223-1446/0/4-12 // Новий Кримінальний процесуальний кодекс України: коментарі, роз'яснення, документи. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – С.95-112.

11. Про затвердження Порядку виплати винагороди та відшкодування витрат на проїзд і наймання житла, виплати добових народним засідателям і присяжним за час виконання ними обов'язків у суді: постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2002р. // Офіційний вісник України. – 2002. - №42. – Ст.1930.

УДК 343.14(477)

Осетрова О. С., ад'юнкт наукової лабораторії
з проблем досудового розслідування НАВС

Про поняття, ознаки та класифікацію допустимості доказів

Розглянуто поняття допустимості доказів. Проаналізовано проблемні питання при визнанні доказів допустимими та визначено їх класифікацію. Також зроблені ґрунтовні висновки та пропозиції щодо поняття, ознак та класифікації допустимості доказів.

Ключові слова: допустимість доказів, перевірка, виключення, виправдовувальні докази, оцінка доказів, властивості, законність, критерії допустимості.

Рассмотрено понятие допустимости доказательств. Проанализированы проблемные вопросы при признании доказательств допустимыми и определены их классификацию. Также сделаны основательные выводы и предложения относительно понятия, признаков и классификации допустимости доказательств.

Ключевые слова: допустимість доказательств, перевірка, ісключення, оправдательные доказательства, оцeнка доказательств, свойства, законность, критерии допустимости.

The issue of the admissibility of evidence. Analysis of the problematic issues in recognizing admissible evidence and determined their classification. Also made solid conclusions and suggestions for the concept, characteristics and classification of the admissibility of evidence.

Key words: admissibility of evidence, verification, exception exculpatory evidence, the assessment of evidence, property, rule of law, admissibility criteria.

Актуальність теми. Понад півстоліття кримінальне судочинство в Україні здійснювалось за Кримінально-процесуальним кодексом 1960 р. Кодекс мав своїх прихильників та опонентів, проте всі розуміли певну невідповідність окремих його положень вимогам сьогодення. З моменту проголошення незалежності в Україні